

История на с. Владая

от Петя В. Христова

Село Владая е на 3 километра от гр. София, в котловината между планините Витоша и Люлин, покрай Владайската река.

Името Владая според научната етимология в най-старо време се споменава като ВИЛАДАЙ – в турските данъчни регистри от 1576 год. В основата на името лежи коренът „влад“ – в глагола владее.

Според авторът на „Книга за Владая“ – Николай Ликовски, съществува документ от XVII век, който удостоверява собствеността на Цветко Угрин и Цветко Други върху владайските земи. Този документ е преведен от драгоманина Ст. И. Попов от Драгоманското бюро към Министерството на вътрешните работи и изповеданията през 1893 год. Цветко Угрин и Цветко Други бранили земите си от другоселци и ходили през 1665 год чак до Цариград, до султана с молба да им се върнат взетите мери. И падишахът заповядал на софийския кадия да уреди спора и да се върнат владенията им.

В онези далечни години, главният поминък на Владая бил земеделие, отглеждане на добитък, също рудодобив и търговия.

За търговските връзки на населението съдим по намерените във Владая грошове от Венеция от дожа Доменико Кантарини. Като източник на тази информация, Литовски сочи „Монетни съкровища, намерени в България през 1962 и 1963 г. Известия на археологическия институт. т. XXVII, 1964. стр. 237., Т. Герасимов.

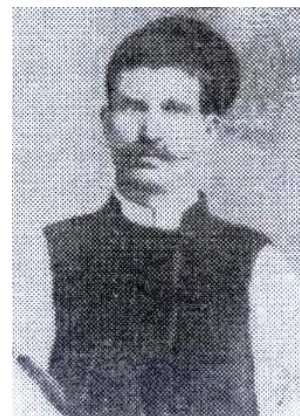
За рудодобива и железодобивната индустрия в селото – чрез миене на много магнетитов пясък, разтапяне в пещи, изковаване на желязо, авторът се позовава на Г. Георгиев, „Старата железодобивна индустрия в България“, С., 1978 г. стр. 114 – 116 и посочената там библиография, а също и на разкази на старите владайци.

Минавайки през Владая малко след Освобождението, акад. Константин Иречек пише:

„...Във Владая се показват следи от две видни и множество сгурия, сега разнасяна често от планинските води. Потокът Владая, който тече към Княжево, затова е пълен с железни късове. Според преданието преди 40 години, във Владая се изработвали за един ден и една нощ винаги три расовачи по 120 оки, които за следваща преработка били носени в Сестримо, където и самоковското желязо се ковяло и приготвяло за по-нататъшен транспорт в Цариград. Владая тогава политически и черковно принадлежала към Самоков и Самоковската епархия. Последен притежател на владайските самокови бил Хосрев паша. За работата, която била ангария, жителите получавали от него за кола руда, кола дърва и кола дървени въглища, всичко на всичко 21 гроша. Затова завели против Хосрев дълъг процес, който се прекратил след неговата смърт (1855г.), през Кримската война. Тогава престанала и цялата железодобивна работа във Владая...”

Историята на Владая от това време се свързва и с Апостола на свободата Васил Левски.

През 1842 г. във Владая се ражда Христо Хамбарков. Рано отива в София да чиракува, но по-късно съумява да наеме самостоятелно дюкянче и работи като чизмар в т. нар. Самарджийска махала, където се намира църквата „Св. Петка“. На споменатата църква помага от името на самарджийския еснаф, чийто патронаж над „Св. Петка“ е още от падането под робството. В непосредствена близост до чизмарницата на

Христо Хамбарков

Христо е ханът на хаджи Боне Петров, който по редица съвременници, е свърталище на революционни дейци, между които и Васил Левски.

Познавал лично Апостола, няколко години по-късно Хамбарков заедно с Илия Лазаров Джагаров от с. Локорско ще извърши един забележителен подвиг, останал дълги години скрит в родовата памет на семейство Джагарови. Едва през 1937 г. съпругата на Илия ще обяви на България, че през студените февруарски дни на 1873 г., когато Левски е обесен, двамата – Хамбарков и Джагаров го погребват тайно в олтаря на църквата „Св. Петка Самарджийска”.

Самият Хамбарков умира рано, а Илия Джагаров изповядва това на жена си преди да умре, като я заклева да пази тези думи като зениците на очите си. През 1937 год. Мария Джагарова се решава да го обяви на обществеността (в-к „Мир” бр. 10979, „Де са костите на Левски?”). Така до нас е дошъл споменът за тези двама българи – революционери и родолюбци.

Селище на кръстопът, Владая обърнала внимание още преди Освобождението през 1878 г. на богати гърци. През 1872 г. Серафиди построил в селото спиртна фабрика. През 1874 г. е изградена вълнотекстилна фабрика и филатурата на Симеон Сабитай. Малко по-късно е отворена и барутната фабрика на „Стоименов и Георгиев”. Тези индустриални предприятия са първите в София преди Освобождението (*виж ст. н. с. д-р Христо Мъдров „Индустрията в София преди сто години” – в-к „Вечерни новини”, бр. 8067, 21. 01. 1978 г.*).

Владайци изоставят рударството, където поколения от тях се препитавали с него и се насочили към кариерите, да добиват мрамор и гранит. Снимката предоставена от Иван Станков показва основния поминък на Владая след Освобождението – каменарството. Той разказва:

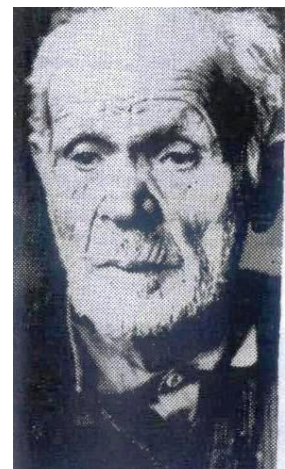
„... С произведените павета, показани на снимката, са били павирани всички улици на София в т. ч. от Руски паметник до Перник, Панорамния път и пътя до „Златните мостове”.”

И не само това – владайски е и камъкът, поставен на гроба на големия поет Иван Вазов.

През 1927 г. братът на поета Борис Вазов, по това време председател на Народното събрание, идва във Владая да поръча надгробната плоча за своя брат. Ето и разказът на Стоян Димитров от Владая, доставил камъка:

„От Владая съм. Роден съм през 1893 г....Воювах седем години и след войната станах архивар у нашата община. Още от тогава се познавам с Иван Вазов. Идваше той у Владая, развеждал съм го наоколо. И все ме разпитваше. Носеше си раничка и столче – спреме някъде, той сваля столчето, сложи възглавница на него и дълго гледа в простора.

Приживе Иван Вазов поръчал на брат си, когато умре да поставят на гроба му нещо природно. Та за това Борис обикалял по нашата планина. По това време аз работех в Пловдив – правех паметник...Писаха ми да си идвам веднага. Дойдох си – и право в Народното събрание. Говорихме с Борис, подписахме договора (*той се пази сега от племенницата на народния поет д-р Анна Вазова*) и започнах работа. Поръчахме специална кола по моя скица, купихме биволи от Врачанско, които да могат да

Стоян Димитров

издържат на големия товар. Като отидохме в местността „Шипето”, гледам камъка половин се вижда, а другото в земята. Трябваше да няма никаква драскотина по него и да се запазят мъховете и лишеите, които имаше отгоре му – това беше записано в договора... Като стигнахме в София, дето му е сега мястото, проф. Иван Лазаров и проф. Иван Пенков го дооформиха...” Виж : Благов, Кр. След петдесет години, в-к „Народна младеж”, 20.02. 1977 г.

Владайско училище

Ето как започва историята на българското образователно и просветно дело в малкото селце Владая, квартал на гр. София.

Летописна книга на Владайско първоначално училище начената на 15 септември 1926 год.

На титулната страница в Летописната книга е записано- ***Забележка: 1. В началото на летописната книга се записват материалите за историята на училището; 2. Записват се по хронологичен ред (а не на края на годината наведнъж) всички по-важни събития и промени, които имат връзка с училището.***

„Владайското първоначално училище води съществуването си още от турско време, с учители – калугери дошли от Светогорските манастири. След Освобождението то е било посещавано и от момичета. Имало е за учители – Илия Костов от с. Драшчево, Младен Марков от с. Владая и др. на които имената не се знаят. Помещавало се е в частни къщи, докато през 1887 г. селяните с общи усилия, кой с каквото може, без помощ от никъде, се почнала постройка на училище. За направата на това училище, всяка къща е била длъжна да докара по двадесет кола камъка, всеки работоспособен член от къщи да работи по няколко дни, когато му дойде реда, а също и да храни майсторите подред.

Ето как е възникнало, край бучащите речни води от една страна и вечното шумолене на дъбовите листа от друга – Владайското народно училище.

Кой труженник на българската просвета пръв е пръснал светлина, чий мощен глас пръв е огласил влажните още стени на новия паметник на просветата тук не се знае, а не се знаят и приемниците му до 1902 – 1903 учебна година. През тази година за учител тук е бил – х. Димов македонецът. През 1903 – 1904 уч. год. пръскал просвета тук Д. Стоянов от с. Конява – Кюстендилско. През 1904 -1905 уч. год. става увеличение на персонала. В двете класни стаи се чувал гласът на малки палавци, а за техни ръководители и учители били Иван Рандев македонецът и Ана Апостолова от София. На следващата година е назначен за учител Станко Георгиев от селото тук, който заема длъжността до 1912 г.

В това време се обявява Освободителната война. Повикан в редовете на българската армия, той служи като истински син на майка България. Но при Демир – Хисар, лобното място на славни български деца, той изчезва безследно. И до днес, въпреки усилията на домашните му, нищо не се знае за него.

Като негови колеги през време на учителствуването му са били: Вера Бъчварова 1906 - 1907г., Христо Пасков – македонец 1907 - 1908 г. и **Елисавета Дебелянова 1908 – 1918 г. Тази последната, след като е отишъл Станко Георгиев войник, е обучавала една година сама четирите отделения. (Забел: Е. Дебелянова е племенница на Димчо Дебелянов).** През 1918 – 1919 уч. год. Елисавета Дебелянова отива в София учителка, а тук биват назначени Екатерина Филипова и Л. Стамбулджиева – Дундарова.

Тъкмо когато дрипавите селянчета почват да пълнят училището, настанаха печалните дни за всеки българин, дни на братоубийства (1918 г. Войнишкото въстание).

Владая – това беше лобното място на много български синове, издържали славни победи, пощадени от вражи куршуми – за да бъдат убити тук от братска ръка.

Училището, светилника на селото, бе обърнато на болница, едната от учебните стаи – на морга, другата – на превързочна. Дълго време след това, въздухът тук все още беше напоен с тежката мирис на йодоформа и като че духовете на умрелите витаеха все още не искайки да се приберат, негодуващи, че дошли така близко до роден кът – не успели да видят невръстни деца, сироти жени и разплакани майки.

Но минаха и тези дни на бури и бедствия. Успокоиха се духовете, прибраха се в къщи останалите живи братя, бащи и синове. Край бучащата река заехтяха пак пискливи гласове на малки палавци.

Учебната година се почна през ноември, а се свърши на 6 май, ден на който беше годишното утро и се раздадоха удостоверенията на учениците.

През 1919 – 1920 уч. год. бяха пак същите учители – Е. Филипова и Л. Стамбулджиева. Но тази година беше по-плачевна от всички други – за училището. Селото бе лагер на съглашенски войски. Училището сега пък бе обърнато на казарма. Вместо веселият детски глъч, се чуваха марокански песни и неразбрани африкански думи. Шкафа, дето се съхраняваше училищната архива и библиотека, беше неколккратно разбиван и измъквано от там прочетни книги, учебни помагала, картини и дневници. Архива, библиотека, училищна покъщнина – всичко бе унищожено.

Училището тази година не се отваря, а учителите бяха командировани на работа в Софийската Окръжна Училищна Инспекция. През ваканцията училището бе коренно ремонтирано. От коридора се пропусна малката стая – така станаха две хигиенични и широки учебни стаи. За канцелария се пристрои друга стая, а канцеларията стана коридор. Входа, който беше от южната страна, се обърна от северната, за да бъде с лице училището към пътя... През 1924 – 1925 уч. г. се дадоха две вечеринки от учениците, като приходите от тях се употребиха за училищни нужди. През 1925 – 1926 уч. г. учители бяха: Г. Иванов с месечна заплата 1190 лв., Л. Дундарова – с месечна заплата 1010 лв., И. Боботакова – с 970 лв. Общинско възнаграждение не се е получавало от нито един учител тук, в с. Владая. През тази учебна година се направиха две родителски срещи, а през месец март се отвориха вечерни курсове, посещавани от тридесет души. Учителите за тази си вечерна работа не получаваха никакво възнаграждение, нито от държавата, нито от общината.

На 10. IX. 1926 г. всички учители се явиха в училището и се почна записване на учениците. Училището бе ремонтирано и изчистено.

4. X. 1926 г. – Днес всички ученици се прибраха в училище. Направи се водосвет и редовните учебни занятия почнаха. Те се водят полудневни занятия – по липса на помещения, докато училищното настоятелство наеме още две класни стаи.

Денят 4. XII. 1926 г. – християнизирание на българската младеж се отпразнува най-тържествено. Учениците сутринта се отведоха на черква. След богослужението се причестиха заедно с учителите си, а след черква, наредени в редица – пеейки „Свети Боже” – последвани от богомолците се отправиха в училището. Тук им се раздадоха значки с кръстчета и се разпуснаха за обяд, като им се каза, да дойдат след обяд, заедно с родителите си на духовната забава. В три часа учениците бяха пак в училището. Забавата почна. Свещеникът Симеон Димитров говори за вярата, за значението и и за това, как децата от малки трябва да привикват да вярват и се молят...

На 19. I. 1927 г. беше патронният празник на тукашното читалище „Светлина”. Учениците заедно с учителите взеха най-живо участие. Сутринта бяха на черква, а след това тръгнаха след свещеника пеейки „Свети Боже” и отидоха на реката, дето бе

определено място за водосвета. Вечерта читалищни членове, с активното участие на учителките, също членки на читалището, изкараха бляскава вечеринка. Прихода от вечеринката и от дадените две по-рано такива (на 19.III.1926 г. и на 3. I. 1927 г.), се раздели между читалището и училището. Понеже стъклата на прозорците още в началото на учебната година не се направиха по липса на пари, а също така и бравите на вратите, събраните 750 лв. се дадоха за това.”

Подписано на 13. V. 1927 г. от учител инспектор

През учебната 1926 – 1927 г. във Владайското първоначално училище работят следните учители:

Мара Попова на I отделение;
Е.К. Димитрова на II отделение;
Л. Дундарова на III отделение;
И. Боботанова на IV отделение.

Учителите от Владайското училище през 1926-1927 уч. г.

В летописната книга на Първоначалното училище са отразени много празници с подробно описание на съпътстващите ритуали.

За ежегодното празнуване на Нова година разбираме от записите в летописната книга на училището, като за пръв път такъв текст откриваме през учебната 1927 – 1928 год.:

„На 31. I. 1927г. учениците при Владайското училище дадоха своята традиционна новогодишна вечеринка. Беше посетена добре. Приходите от вечеринката 200лв. се внесоха за фонд „Поощрение работата на учителя”, а с останалите се купиха 2 маси за училището.”

Ето как преди 86 години изглежда празникът посветен на буквите - 24 май:

„Денят на Светите братя Кирил и Методий бе тържествено отпразнуван, както от учениците, така и от родителите им. Сутринта от рано училищния двор беше оживен от детски песни и глъчка. Всички ученици облечени, натъкмени с байрачета в ръка, тръгнаха на черква. След това учениците начело с иконата „Св. Св. Кирил и Методий” окичена с венци, тръгнаха из селото. След тях вървяха богомолците. Минавайки пред читалището, главната учителка обърна внимание на учениците, че читалището ще бъде и трябва да бъде училище за тези ученици, които напускат след II и III клас училището. Като обиколихме селото, се върнахме в училището – направи се водосвет. Г-жа Директорката държа беседа за живота на двамата братя и дейността им, казаха се няколко стихотворения, пяха се песни. Поиграха учениците, а след това се разпуснаха да починат, като в два часа след обяд се върнаха с обновени сили и продължиха веселието. За случая бе ангажирана музика, която свири до късно вечерта и под звуците на която се носеха вихрено не само учениците, но и всички жители на селото в кръшните хора.”

В тези далечни години, ето как се отбелязва денят на детето:

„На 20. V. 1928 г. празнуваме „Деня на детето”. За този ден учениците бяха подготвили утро, което почна с реферат от учителката Л. Дундарова – „За влиянието на средата върху възпитанието на детето”. След това бяха изпълнени няколко хорови песни, декламации и сценки. В края на утрото се разпродадоха картончета с детски главички, сумата от които – 60 лв. – се внесоха от Г-жа Директорката на Г-н Кмета за фонда Закрила на детето.”

През 1928 г. се поставя началото на училищната библиотека. От всички ученици са събрани по 5 лв. и с общата сума 340 лв. се закупуват книги. (Най-вероятно училището е

наброявало около 70 – 80 ученика, днес те са 150). За библиотекарка е избрана учителката Мара Кабакчиева.

На 15. XI. 1928 г. се основава и „Младежки червен кръст” към училището, като за ръководителка е избрана учителката И. Боботанова. На същата дата е отбелязано и началото на учебната година, като: „Учениците почнаха занятия в почистено и намазано за първи път с подово масло училище, което се купи със събрани от учителите помежду си пари.”

Втората летописна книга, която е започната на 12.III. 1928 г. е по повод откриването на Владайската народна прогимназия.

Тя започва така:

„За пръв път прогимназията се открива през 1922 / 23 уч. г. с една паралелка I клас с 6 ученика, помещаваща се в канцеларията на Основното училище. Учителка – директор е била Мара Захариева. Прогимназията през следващите учебни години се помещава в частно здание. През 1927 / 28 уч. г. прогимназията има вече два класа – I и II.

Записванията на учениците за учебната 1928 / 29 г. започнаха от 10.IX. Записваха се ученици за I, II и III класове.

На 15.IX. 1928 г. се отслужи водосвета, но след записванията не можаха да се започнат редовни занятия, тъй като ученици имаше записани за три класа, а преподаватели за прогимназията беше само учителката Сл. Иванова. Децата се събираха всеки ден и се обучаваха и трите класа едновременно в една от учебните стаи при първоначалното училище. Така се прекараха няколко седмици, тъй като други преподаватели не се изпращаха. От Инспектората се съобщи, че се затваря втория клас и прогимназията остава само с I клас. Училищното настоятелство, осъзнавайки какво значение е за селото да има пълна прогимназия, а от друга страна да даде възможност на започналите деца да завършат основното си образование, употреби всички усилия, не само да запази II клас, но и да се открие и III клас при прогимназията. Най-послед след упорит труд и ред неприятности, разреши се въпроса от Министерството на народното просвещение и се откри третия клас. Това стана едва в началото на октомври и след това се назначиха още три учителки.”